

Srdan Damjanović

ALTISEROVSKA PERSPEKTIVA: MEDIJSKI APARAT I NASILJE

SAŽETAK

Altiserovska „kritika medija“ formirana je oko dva teorijska toposa, a to su ahumanizam i interpelacija. Pošto je, prema Altiseru, humanističko shvatanje čoveka kao slobodne, svrsishodne i stvaralačke ličnosti tek ideološka deformacija, ahumanizam, obezbeđuje adekvatan metodološki pristup. U tekstu argumentujemo u prilog sledećoj tezi: jedna od najvažnijih funkcija medijskog državnog aparata (novine, tv i radio stanice, internet portali, društvene mreže), sastoji se u forsiranju sistemskog nasilja, dok se subjektivno osuđuje. Kako sistemsko nasilje reprodukuje društvene odnose, nasilje postaje ideološka kategorija, a kolokvijalni govor o sistemskom nasilju kamuflira predmet kritike. Interpelacijom mediji formiraju subjekte podobne zahtevu društvene reprodukcije, a pečat novim oblicima nasilja pružaju upravo savremeni mediji. Naime, što se mediji više zalažu za poštovanje ljudskih prava i humanističkih načela, to oni u sistemskom smislu deluju nasilnije, koristeći mehanizam interpelacije. Subjekt u tom procesu nije nevin, njega pogađa sopstvena poruka, preokrenuta iz subjektivne ravni u sistemsku. U pogledu sistemskog nasilja mediji su nesvesni, u slučaju subjektivnog patetični, a objektivnog, samo slepi.

KLJUČNE REČI

humanistička ideologija, ahumanizam, interpelacija, interpelacija zakonom, sistemsko nasilje, subjektivno nasilje, mediji, portali, Luj Altiser, Etjen Balibar

Da je Altiser (Louis Pierre Althusser 1918–1990) danas živ, mogao bi biti veoma zadovoljan: teorijska intervencija uspešno je nadživela smrt autora, a tekući događaji učinili su prihvatljivim i one teze koje su u drugoj polovinu 20. veka izgledale radikalno. Altiser tematizuje medije kao deo informacionog državnog aparata koji predstavlja tek jedan od elemenata kompleksnijeg državnog aparata. Altiserovska „kritika medija“ formirana je oko dva važna teorijska toposa, a to su ahumanizam i interpelacija.

Altiser uvodi termin antihumanizam za Marksov (Karl Marx) zaokret od „ideološkog“ humanizma ranih spisa 1844. ka naučno-metodološkom a-humanizmu (Mikulić 2021:48). Terminom ahumanizam označavam Altiserovo stanovište, odnosno kritiku humanizma, koja dovodi u pitanje

razumevanje čoveka kao slobodne, svrsishodne i stvaralačke ličnosti. Sa Altiserom, koliko i protiv njega, moguće je problematizovati humanizam kao ideologiju, premda i u ahumanizmu preostaje nešto od humanizma, počevši od insistiranja na naučnoj perspektivi, pa do neophodnosti kritike ideologije. Ahumanizam označava i specifičan pogled na prirodu ljudskog u kontekstu humanističke slike sveta. Akteri medijske scene igraju unapred definisane uloge, kao marionete u uličnoj predstavi, ne toliko zbog same medijske scene, koliko zbog humanističkog scenarija, premda su te dve dimenzije blisko povezane. Da bi se scena razotkrila i razumela, humanistička perspektiva mora biti napuštena. U najkraćem, humanizam je buržoaska ideologija koja humanističkim apelima prikriva klasnu borbu i eksploataciju, učvršćujući konkretni ekonomizam, a plediranjem za slobodu, racionalnu i efikasniju organizaciju društva, humanizam učvršćuje kapitalizam (Althusser 1976). Humanizam kao intelektualni pokret koji afirmiše slobodu i progres, obezbeđuje ideološki horizont sistemskog nasilja. Tek ahumanističko stanovište u kritici medija u stanju je da zahvati sistemsko nasilje u delovanju medija. Srećom, pozicija ahumanizma nije konzistentna, inače ovaj tekst ne bi bio moguć. Nasilje je, bar po svom poreklu, humanistički pojam.

Altiser ključnu medijsku scenu naziva interpelacijom, a reč je o obraćanju sa „hej ti tamo“, koje proizvodi subjekte (Altiser 2009:69). Interpelirani nije određen samo pozivom drugog, nego ga pogađa i sopstvena želja. Premda je scena podešena kao u nekoj lutkarskoj predstavi, subjekt nije nevin. Njegova imaginarna reakcija obezbeđuje delovanje sistemskog. Reč je o „uvrtanju“ Mebijusove trake (Balibar 2011:83). Preokretanje spoljašnjeg u unutrašnje i obratno, predstavlja međusobnu komunikaciju nesvesnim porukama (Lacan 2006:366). Dakle, ispod „humanih“ oblandi nalazi se nasilje, kao što se i ispod subjektivnog nasilja nalazi pokušaj artikulacije drugačijeg odgovora. Mediji, ne samo da obezbeđuju opštost interpelacije, nego i kanališu ukrštanje sistemskog, imaginarnog i subjektivnog.

Pored ahumanizma i interpelacije, altiserovska perspektiva obuhvata i balibarovske (Étienne Balibar) distinkcije nastale u periodu od šezdesetih godina prošlog veka (Althusser i Balibar 1975), preko devedesetih (Balibar 2011), pa do novijih reakcija (Žižek 2008). Altiserovsku optiku označava pitanje o odnosu medija i nasilja. Naime, da li je humanistički koncipirane medije uopšte moguće zamisliti bez nasilja? Preliminarni odgovor je nedvosmislen: ne. Mediji, kao deo državnog ideološkog aparata, formalno osuđujući subjektivno i delimično objektivno nasilje, promovišu sistemsko (premda kombinacije mogu biti različite). Koncept sistemskog nasilja dijagnostikuje svojevrstan paradoks. Jedna od najvažnijih funkcija medijskog državnog aparata (novine, tv i radio stanice, internet portali, društvene

mreže), bilo da su u javnom ili u privatnom vlasništvu, sastoji se u promovisanju sistemskog nasilja, kroz osude subjektivnog i delimično objektivnog nasilja. Kako sistemsko nasilje reprodukuje društvene odnose, nasilje postaje ideološka kategorija, a govor o sistemskom nasilju kamuflira predmet kritike. Pečat novim oblicima nasilja pružaju upravo savremeni mediji. Naime, što se različiti mediji zalažu više za poštovanje ljudskih prava i humanističkih načela, to oni u sistemskom smislu deluju nasilnije, koristeći mehanizam interpelacije.

Prvi deo teksta bavi se operativnom klasifikacijom i horizontom sistemskog nasilja. Zatim potvrđujem Altiserovu tezu o delovanju humanističke ideologije u informacionom aparatu. Nudim i niz primera interpelacije zakonom, koja je, zahvaljujući medijima, upućena ne samo osumnjičenima, nego društvu u celini. Interpelacija zakonom vrši ideološku proizvodnju subjekata jednog društva u objektivnom smislu. Nemoguće je zamisliti da se pripadnici represivnog aparata obraćaju svim članovima jednog društva, ili bar većini, bez asistencije informacionog aparata. Sama asistencija nije neutralna, nego je, naprotiv, formativna. Na kraju, kroz prizmu klasifikacije nasilja, posmatram društvo u kojem živim u kontekstu različitih medijskih scena shodno ključnim konceptima ovog teksta, formulišući završnu poruku. Prožimanje sistemskog okvira i informacionog aparata vrši sistematičnu zamenu teza, kao što i zgražavanje nad subjektivnim nasiljem favorizuje sistemsko koje se obezbeđuje interpelacijom.

Klasifikacija nasilja i zakazivanje sistema

Pozivanje na nasilje uvodi u igru jedan od najfrekventnijih praznih označitelja. Nasilje izaziva opšte zgražavanje, a sukobljene strane se međusobno optužuju kao nasilničke. U opticaj ulazi i termin „sistem“. Sistemsko nasilje ulazi u „javni govor“ zahvaljujući delima Slavoj Žižeka, a poreklo koncepta seže do Balibara i Altisera. Polazim od klasifikacije nasilja koja obuhvata članove kao što su subjektivno, objektivno, simboličko i sistemsko (Žižek 2008:16).

U fokusiranju na subjektivno nasilje koje čine društveni akteri, „zli pojedinci“, represivni aparat, fanatična gomila, itd., krije se nešto sumnjivo (Žižek 2008:16). Pozivanje na subjektivno maskira pojavljivanje onih oblika nasilja koji potiču iz društvene strukture. Objektivno nasilje čini solipsistička i spekulativna igra kapitala koja odlučuje o sudbini čitavih naroda. Nasilje je „objektivno“, sistemsko, anonimno, carstvo „realne apstrakcije“, i javlja se uz previđanje „realne sablasnosti“ (Žižek 2008). Simboličko nasilje pripada jeziku kao takvom i njegovom nametanju univerzuma značenja, a sistemsko nasilje se odnosi na katastrofalne posledice „glatkog“

funkcionisanja naših ekonomskih i političkih sistema (Žižek 2008:7). Nije uvek lako sagledati razliku između objektivnog i sistemskog nasilja. U samoj klasifikaciji nasilja postoji izvesno poistovećivanje sistemskog i objektivnog, kao što objektivno zaista „klizi“ u sistemsko. Ipak, sistemsko nasilje, moguće je vezati za interpelaciju i reprodukciju, a objektivno, za spekulativnu igru kapitala.

U savremenim društvima postoji izvanredna neosetljivost prema sistemskom nasilju. U eksplikaciji, Žižek se poziva na Lakanovu razliku između realnosti i Realnog. „Realnost“ je društvena stvarnost stvarnih ljudi uključenih u interakciju i proizvodne procese, dok je Realno nemilosrdna „apstraktna“, sablasna logika kapitala koji odlučuje o tome što se zbiva u društvenoj stvarnosti (Žižek 2008:17). Reč je samo o još jednoj jezi: moguće je da situacija u nekoj zemlji bude bremenita bedom i ekološkim problemima, a da je nalaz institucija „bez nalaza“, tj. stanje je „finansijski zdravo“. Uprkos gladi, nemaštini i nasilju, ili baš zahvaljujući njima, sistem funkcioniše, a kada kritičari proglase „zakazivanje“ sistema, on funkcioniše savršeno. Žižek se poziva i na Balibarovu distinkciju koja postoji između dva komplementarna oblika nasilja. Ultraobjektivno ili sistemsko nasilje je sastavni deo društvenih uslova globalnog kapitalizma i uključuje „automatsko“ stvaranje zamenjivih pojedinaca, kao što su to beskućnici i nezaposleni, a „ultra-subjektivno“ nasilje je nasilje etničkih, rasističkih, religijskih i drugih „fundamentalizama“ (Žižek 2008).

Kraći osvrt na Balibarovo delo je neophodan element u argumentaciji. Humanitarne katastrofe u bivšoj Jugoslaviji i Ruandi, zajedno sa debatama o globalizaciji, ocrtavaju horizont Balibarovog shvatanja ekstremnog nasilja. Balibar insistira na završnom činu tranzicije humanizma u humanitarizam. Humanitarni rad je naličje masovnog nasilja. U doba globalne distribucije nasilja mediji igraju važnu ulogu. Ali, nije tek pojava pa i vidljivost nasilja bez presedana, nego je više reč o njegovom uprizorenju mešanjem stvarnosti i virtualnosti. Vidljivost i medijska nametljivost nasilja sastavni su deo globalne ekonomije nasilja (Balibar 2003:238–250).

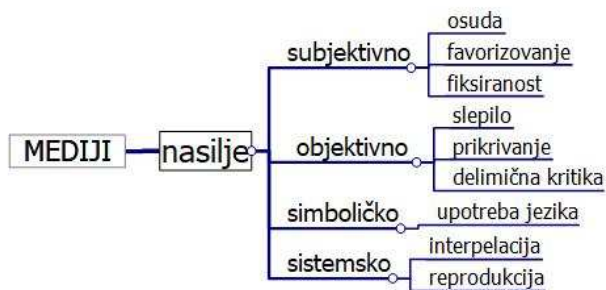
Balibarova karakterizacija viška nasilja kao sistematskog oblika društvene smrti otvara perspektive novijim debatama o karakteru nasilja pod globalnim neoliberalizmom (Livingston 2016). Nenasilje, shvaćeno kao smanjenje ili eliminacija nasilja, osnovni je uslov civilnog društva. Građani uživaju slobodu i jednakost samo tamo gde nisu podložni međusobnoj prinudi i pretnji. Međutim, uslov za obezbeđivanje ovog nenasilja je monopol države na ono što Balibar naziva kontranasilje, odnosno nasilje koje se koristi za kažnjavanje i kontrolu izbijanja nasilja. Dolazimo do obrta: nenasilje dovodi do sve veće upotrebe kontranasilja. Reč je o začaranom krugu (Livingston 2016).

Ekstremno nasilje karakteriše spajanje dva nesvodiva oblika okrutnosti, ultraobjektivnog nasilja i ultrasubjektivnog nasilja, između kojih se samo konfuzijom može uspostaviti veza (Balibar 2011). Balibarova pozivanja su karakteristična i očekivana. Pozivanje na Marksov *Kapital* i *Akumulaciju kapitala* Roze Luksemburg (Rosa Luxemburg) u rekonstrukciji materijalističke fenomenologije ultraobjektivnog nasilja koje proizilazi iz kapitalističkih proizvodnih odnosa, upućuje nas na Balibarova ranija dela (Althusser i Balibar 1975). Kapital proizvodi raspoloživu rezervnu armiju rada, kao što je Marks slavno tvrdio, ali nasilje izazvano reprodukcijom i akumulacijom prevazilazi racionalnost traženja profita. Ultraobjektivno nasilje vezano je za fenomen masovnog osiromašavanja i prelaska iz statusa „činiti da žive“ u „pustiti da umru“. Više nije reč samo o reprodukciji i akumulaciji kapitala, već o proizvodnji apsolutnog viška stanovništva, čije se uklanjanje vrši različitim sredstvima: ekonomskim, biološkim, terorističkim i protivterorističkim, genocidnim, pretvaranjem ljudskog bića u „komad“ (Balibar 2011:78). Od proizvodnje raspoloživog stanovništva do kolonijalne akumulacije, kapital teži prekomernom nasilju. Sličan eksces se može utvrditi u ultrasubjektivnom nasilju koje demonizuje Druge kao čudovišta pogodna za istrebljenje. Poput sistematskih i strukturalnih oblika nasilja kapitalizma, ultrasubjektivno nasilje koje proizilazi iz „idealizacije mržnje“ prevazilazi subjektivne namere. Balibar se služi jednim upečatljivim primerom, Mebijusovom trakom (Balibar 2011). Ultraobjektivno nasilje kapitala pretvara se u ultra-subjektivno nasilje nacionalizma, i obrnuto, ali nijedan modus se ne može jednostavno svesti na drugi. Na primer, rasizam sadrži i određenu nesvodivost samo na ekonomske ili psihološke uzroke. Fenomeni „ultrasubjektivnog“ nasilja, vođeni opsesijama identiteta, mogu se svakog trenutka preokrenuti u ultraobjektivno nasilje, nastalo redukcijom ljudskih bića na status beskorisnosti ili viška, premda ultraobjektivno nasilje ostaje fundamentalno heterogeno (Balibar 2011). Ultraobjektivno nasilje kapitala pretvara se u ultrasubjektivno nasilje nacionalizma, i obrnuto, ali nijedan modus se ne može jednostavno svesti na drugi. Medijsko uprizorenje nije nusproizvod, već ono obezbeđuje masovnost i delotvornost nasilja. Nasilje mora biti vidljivo.

Prema Balibaru, ono što Marks naziva reprodukcijom je jednostavni učinak struktura. Balibar u pojam reprodukcije uključuje ekonomski proces koji obezbeđuje mogućnost transformacije protivrečnosti u bezgraničnu sposobnost širenja prostora i razmere eksploatacije. Važan je i politički proces koji reguliše klasnu borbu. Regulacija se vrši organizacijom sindikata, partija i političkih pokreta, uz uslov da država zadrži kontrolu ili da u njoj održi „hegemoniju“ kombinacijom sile i pregovaranja, nasilja i konsenzusa (Balibar 2011:96–97). Insistiranjem na nužnosti obnavljanja

kapitalizma, stvaranjem uslova akumulacije „u krvi i blatu“, Roza Luksemburg formuliše neke od svojih ključnih teza (Balibar 2011:96–97). Prvobitna akumulacija nije ograničena samo na početke, ona mora biti sagledana kao nedovršiv proces, koji se proteže u globalnim razmerama. Kapitalizam gradi uništavajući, na temelju masovnih ubistava kolonizovanih (Luksemburg 1955:464). Relativni uspeh kolonizacije razotkriva se u kolonizovanju vlastitog centra, a kolonizacija time poprima oblik unutrašnje kolonizacije uz nastajanje podvojenih društava u kojima se nejednakost pretvara u isključivanja i uništavanja svih oblika društvenosti, pa i onih koje je stvorio sam kapitalizam (Balibar 2011:100–101).

U tekstu operacionalizujem navedenu klasifikaciju nasilja (Žižek 2008:16). Razvijajući je shodno funkciji nasilja u medijskom aparatu, zanemarujem simboličko nasilje, zato što upotreba jezika prevazilazi okvire ove teme i zahteva posebnu elaboraciju. Kako će se pokazati, u subjektivnom smislu mediji osuđuju, favorizuju ili fiksiraju nasilje, u objektivnom su slepi ili nekonsekventni u kritici nasilja, a u sistemskom, interpelacijom obezbeđuju društvenu reprodukciju, premda su te funkcije izgleda najmanje svesni.

Klasifikacija nasilja u kontekstu delovanja medija (informacionog aparata).

Informacioni aparat u kontekstu sistemskog nasilja ima važnu ulogu, a pojava medija može biti sagledana shodno delovanju državnih aparata. Bez izuzetka, svi državni ideološki aparati doprinose jednom cilju: reprodukciji odnosa proizvodnje. U tom smislu je uloga medija sistemska, pa i kada mediji promovišu trivijalne forme ili sadržaje koji pripadaju visokoj kulturi. Sistem funkcioniše zakazivanjem, a ono što je iz perspektive dežurnog kritičara skandal, samo je deo sistemske delotvornosti. Altiserovska perspektiva sagledava ulogu medija upravo iz te diskrepancije, čije poreklo Altiser nalazi i u samoj ideologiji humanizma.

Kritika humanizma kao teorijski okvir kritike medija

Humanizam sadrži u sebi poruke kao što su: sve za čoveka, sloboda pojedinca, poštovanje zakonitosti, dostojanstvo ličnosti i slično (Altiser 1971:203). Klasa u usponu, buržoaska klasa, razvija u toku XVII veka humanističku ideologiju jednakosti, slobode i uma, tako što svom sopstvenom traženju daje oblik univerzalnosti, kako bi oslobodila ljude da bi ih eksploatisala (Altiser 1971:217). Ideologija nije zabluda ili slučajna izraslina istorije, ona je „struktura suštinska za istorijski život društva“ (Altiser 1971:215). Buržoazija mora verovati u svoj humanistički mit pre nego što druge u njega ubedi (Altiser 1971:217). Humanistički mit poseduje veoma precizne funkcije koje realizuje, učvršćuje i forsira ideološki aparat.

Pregnantne Altiserove formulacije očigledno su pod uplivom kritičke teorije. Prema formulacijama iz *Dijalektike prosvetiteljstva*, prosvetiteljstvo je sledilo humanistički program. Oslobađanje od straha i postavljanja za gospodare ljudi koji plaćaju svoju moć otuđenjem, dok mit prelazi u prosvetiteljstvo, osobine su koje pripadaju i opštem karakteru humanističke ideologije u Altiserovoj vizuri. Na kraju, samu ideologiju legitimise šund kulturne industrije (Horkheimer i Adorno 1989). Ipak, susret Adorna (Theodor Adorno) i Altisera je kompleksan i uslovljen njihovim različitim koncepcijama. Adorno pokušava da sačuva dijalektiku odbacujući sistem, nastupajući ipak u ime humanizma, pa i kada ga kritikuje i osporava. Altiser ne prihvata dijalektiku, a teoriju otuđenja odbacuje kao humanistički relik. Zato Altiser pronalazi drugi oslonac, pogotovo u fazi u kojoj formuliše osnovne principe aleatornog materijalizma (Althusser 2006), a to je Hajdeger (Martin Heidegger). No, ni njihov odnos nije manje složen, počevši od *Pisma o humanizmu* (Hajdeger 2003) i Altiserove recepcije uticajnih koncepcija kao što je postav (Gestell). Kako suština tehničkog nije nešto tehničko, već se pre nalazi u povezanosti sa načinom čovekovog postojanja, od specifičnog samorazumevanja čoveka zavisi i koncepcija nasilja. Postav skriva i sputava nenasilne i netehnološke načine prisustvovanja (Young 2002). Da bi prihvatio Hajdegera, Altiseru je bila potrebna dekonstrukcija humanističke tradicije, kao i uvođenje koncepcije aleatornog materijalizma (Althusser 2006). Ipak, pitanje o uspehu Altiserovog poznog poduhvata i dalje visi u vazduhu. Insistiram na tezi da Altiser postojeću kritiku humanizma postavlja na ahumanistički temelj, a zatim da je operacionalizuje u regionalnim kritikama, kao što je kritika informacionog aparata. Tranzicija „humanizma“ u „humanitarizam“ (Balibar 2003) iz altiserovske perspektive nije puka devijacija humanizma, nego njegova srž.

Umesto teorije alijenacije, koju prihvataju i upotrebljavaju „humanisti“, Altiser se radije poziva na koncept kulturne hegemonije, koji savršeno

odgovora ahumanističkoj postavci. Altiser navodi da je Gramši (Antonio Gramsci) bio prvi koji je tvrdio da se država ne može svesti samo na represivne aparate, nego uključuje niz institucija „civilnog društva“, od crkve, škole do sindikata (Gramši 1959). Pomoću kulturne hegemonije tipično buržoaske ideje proglašavaju se mnjenjem i zdravim razumom. Takođe, Gramši je obrazložio da se funkcije klasičnog političkog društva ostvaruju upotrebom sile i zakona (vojska, policija, pravni poredak), dok se u civilnom društvu vlada ideologijom i privolom – sindikati, obrazovni sistem, štampa (Altiser 2009:26). Forma vlasništva je u tom pogledu sasvim irelevantna. Ono što nije irelevantno, to je da se i kroz privatne i javne medije favorizuje sistemski okvir nasilja, a hegemonija postaje veoma delotvorna, baš zato što je neuhvatljiva. Dakle, mediji nisu otuđeni, oni su funkcionalni.

U kontekstu humanističke tradicije razvila se opasna iluzija, po kojoj se individua zamišlja kao samosvestan subjekt čija se dela mogu objasniti njegovim verovanjima i mislima. Za „humaniste“, ne samo kada je reč o mladom Marksu, čovek je u svojoj suštini „sloboda i razum“ (Altiser 1971:206). Međutim, iz altiserovske ahumanističke perspektive, medijska sfera postoji upravo jer ne postoji slobodna volja. U tom smislu Spinozino (Benedict de Spinoza) *vjeruju* prihvata Altiser. Ljudi su daleko od toga da budu oličenje slobode i razuma, a zahvaljujući nepoznavanju uzroka svojih radnji, ljudi misle da su slobodni (Spinoza 1959:78). Altiser je razvio argumentaciju u prilog tezi da su naše želje, izbori, namere i preferencije efekti društvenih praksi, te je neophodno objasniti kako društvo formira pojedinca prema sopstvenoj slici. Subjekti u tom smislu ne odlučuju ništa. Izbor internet provajdera, kablovskog operatora, internet portala, kao što to nije bio ni izbor omiljene radio stanice ili gramofonske ploče, nije naš izbor, nego je posledica interpelacije. Sposobnost individue da sebe strukturiše na imaginaran način nije urođena, nego se stiče posredstvom praksi koje individui nameću ulogu subjekta. Sa iluzijom humanistički koncipirane slobodne volje treba raskrstiti. Odluka o ulasku ili izlasku u neki od aparata navodno pripada našoj „slobodnoj volji“ (mada je jedan deo školovanja obavezan), kao što pogrešno verujemo da samo od nas zavisi da li ćemo i koje ćemo novine kupiti, isključiti/uključiti tv, ili pustiti gramofonsku ploču (Althusser 2009). Altiserovo učenje, ili bolje rečeno skica učenja o ideološkom aparatu, između ostalog, posledica je njegove kritike shvatanja o slobodi i svrshodnosti moderne subjektivnosti. Moderna subjektivnost u ideologiji ostvaruje imaginarni odnos prema realnim uslovima egzistencije. Posredstvom imaginarnog odnosa vladajuća klasa obezbeđuje pravne i moralne uslove ekonomskog liberalizma. Zahvaljujući ideologiji, eksploatisani su eksploatisani kao „slobodni radnici“, dok vladajuća klasa, zauzvrat, utemeljuje svoj

vladajući položaj (Altiser 1971:217). Mediji, odnosno informacijski aparat, sledi program humanističke ideologije, tako što se bave uvođenjem subjekta u novi red imaginarnih odnosa. Konkretno, polazeći od pretpostavke da različite ustanove, javne ili privatne, počevši od štampe, radija i televizije, stvaraju „informacioni državni aparat“, Altiser zaključuje da on obezbeđuje dominaciju manjine nad većinom, uglavnom nerepresivnim sredstvima (Lylo 2016:15). A to je, za Altisera, suština humanizma.

U analizi države kao kompleksnog aparata, Altiser polazi od razlike koju nalazi između državnog ideološkog aparata (obrazovni, politički, pravni i informacijski aparat) i državnog represivnog aparata (Altiser 2009). Politički aparat pojedinca podvrgava političko-državnoj ideologiji, bilo da je ona posredna (parlamentarna) ili neposredna (plebiscitarna ili fašistička) „demokratska ideologija“. Informacioni aparat ispunjava svoj zadatak tako što zatrpava svakog građanina dnevnom dozom nacionalizma, šovinizma, liberalizma, moralizma, putem štampe, radija i televizije (Altiser 2009:42). „Humanističko“ ne znači i „humano“.

Vladajuća ideologija proizvodi harmoniju između represivnih i ideoloških aparata, kao i između različitih delova državnog ideološkog aparata (Altiser 2009). U ideološkim aparatima postoji postepeni prelaz od ideologije ka nasilju i obratno. Državni represivni aparat većim delom funkcioniše putem nasilja, a državni ideološki aparat funkcioniše putem ideologije, premda i ideološki aparat uključuje neke oblike nasilja (cenzura), kao što i represivni aparat uključuje elemente ideologije (Altiser 2009). Nasilje je važan element razgraničenja kao i presecanja ideološkog i represivnog aparata, ali ne postoji čisto represivni aparat (Altiser 2009:30). Altiser medije svrstava u ideološke aparate pošto oni ne koriste, ili bar ne dominantno, fizičku silu, kao što to ne čine crkva, škola, politička partija, štampa ili sportska organizacija (Althusser 2009). Ta okolnost blokira mogućnost uspostavljanja jasne distinkcije u pogledu kategorizacije nasilja, ali obezbeđuje nešto dragocenije – pogled u funkciju nasilja.

Kritikom humanističke ideologije Altiser nas navodi na zaključak da državni ideološki aparati „troše“ humanističku ideologiju u njenim različitim modusima. Takođe, Altiser demonstrira kako ideološki aparati interpeliraju i bez insistiranja na određenom ideološkom sadržaju. Ideologija na sceni nije „ulivena“ spolja, nego je data u samom činu informisanja, uživanja u kulturi, kao što je na primer odlazak u operu. Naime, analiza ideologije pre Altisera insistirala bi na ideološkom konceptu određene opere, a posle Altisera, na samom činu odlaska u operu. Slično je i sa medijima, tj. sa informacionim aparatom. Bitan je naravno sadržaj ideologije koji određeni aparat plasira, ali je važniji način na koji nas on interpelira, a mi se odazivamo pozivu uspostavljanjem internet konekcije. Istovremeno, aparat koji

sadrži ideologiju nije oslobođen nasilja, kao što ni ona druga strana, koja sadrži nasilje, nije oslobođena ideologije. Zato je njihov presek tako lako ostvariv – i tako efikasan.

Interpelacija kao ideološka funkcija medija

Način na koji državni ideološki aparati konstituišu subjekte putem njihovog pozivanja povezan je sa medijskim aparatom. Interpelacija, u Altiserovoj nomenklaturi, označava način na koji individua putem ideološkog prizivanja zadobija subjektivitet. Altiser polazi od teze da tekstovi masovnih medija „interpeliraju subjekt“, suprotstavljajući se popularnoj tendenciji teoretičara medija da subjekt projektuje značenje na medijske tekstove (Chandler 2020). Mediji, odnosno državni informacioni aparati deluju obraćajući se pojedincu, a ne prenošenjem informacija ili njihovim falsifikovanjem. Snaga ideologije je u samoj interpelaciji, bilo da je ona izvedena posredstvom praksi koje subjektiviraju pojedince u „civilizovane“ građane, ili se pojedinci naprosto obuhvataju medijskim aparatom. Humanistička ideologija danas deluje preko digitalnih medija. Premda se može učiniti da su oni doprineli krizi humanizma, zapravo su njen nastavak. Na primer, „gugl humanizam“ ili tzv. „novi humanizam“, posredstvom tzv. medijske pismenosti predstavlja se kao sredstvo širenja miroljubivih ideja (Bokova 2010; Mason 2023), što je sasvim u skladu sa dominantnim predrasudama o humanističkoj ideologiji. Medijski aparat interpelira pozivanjem na mir, solidarnost, empatiju i druge „humanističke vrednosti“, kao što promoviše i subjektivne poruke koje indukuju nasilje. On poziva pozivanjem.

Pored interpelacije za koju su zaduženi represivni aparati ili revolucionarni aparati, ideološki aparati konstituišu subjekte uz pomoć Velikog drugog, u liku partije, nacije ili Boga. Interpelacija u tom smislu počiva na izdaji vlastite želje i na prihvatanju želje Drugog, u skladu sa ustoličenjem novog gospodarskog označitelja. Pozvani smo da prihvatimo nove ideale i nove idole. Ideologija se ne iscrpljuje u pukoj represiji i manipulaciji, ona čini nešto važnije, proizvodi subjekte, premda je u konačnom reč o – samoproizvodnji. Kritika svođenja na edipalnu strukturu može nam biti u ovom trenutku od velike pomoći. Porodični okvir je razbijen: otac, majka, kao i vlastito ja u vezi su s elementima istorijske i političke situacije, vojnikom, „pajkanom“, okupatorom, kolaboracionistima, pobunjenikom, članom pokreta otpora, gazdom i gazdinom ženom, koji u svakom trenutku razbijaju svođenje na porodičnu kompleks (Delez i Gatar 1990:79). Porodica je decentrirana i nalazi se podređena strukturi različitih aparata premda i sama čini poseban aparat. Utelovljenja Drugog mogu biti veoma različita, kao što su i različite samointerpelacije.

Veliko drugo deluje kroz različite ličnosti, počevši od učesnika u rijaliti-ju, pa do delovanja službenika, čiji akti moraju biti posredovani. Postajemo subjekti interpelacijom koju vrše roditelji, učitelji, sveštenici, a interpelirani smo i prenatalno, imenom oca. Interpelaciju može obaviti i sam ekran personalnog računara. Zahvaljujući potčinjavanju, subjekti („potčinjeni“) uz pomoć interpelacije stiču iluziju vlastite slobode, da mogu učiniti nešto, „jer im se tako hoće“, a to uvek znači: delovati u skladu sa pozivom. Razbiti ekran više nije moguće. Mnoštvo različitih subjekata koji podležu interpelaciji mogu postojati pod uslovom da postoji Jedinstveni, Apsolutni, Drugi. Struktura ideologije koja interpelira individue je *spekularna*, tj. ogledalna (Altiser 2009:77). Na osnovu tog lakanovskog motiva, Altiser veruje da interpelacija individua pretpostavlja „egzistenciju“ Jedinstvenog i centralnog drugog. Subjekta u čije ime ideologija interpelira sve individue kao subjekte. Naime, „dobri subjekti“ se „glatko“ uključuju u prakse ideoloških aparata, dovoljno je to što se odazivaju radio stanicama, novinama, veb portalima. Uхваćeni u sistem interpelacije, subjekti „delaju sami od sebe“ putem ideologije, čije se konkretne forme realizuju u državnim ideološkim aparatima. Ipak, aparati su samo inkubatori – mediji nisu krivi za sve, ceo proces seže do porodice i prenatalne interpelacije.

Početnu tezu, o subjektima kao marionetama, moramo donekle relativizovati. Subjekt u procesu interpelacije nije i ne ostaje nevin. Interpelacija počiva na izdaji vlastite želje i na prihvatanju želje Drugoga, u skladu sa ustoličenjem novog gospodarskog označitelja (Močnik 2003:46). Interpelirani dobija svoju obrnutu poruku, ali iz subjektivne ravni ona je prevedena u sistemsku. Za „rdave subjekte“, dakle za one koji su primili sopstvenu izokrenutu poruku, nadležni su represivni aparati. Doduše, moć represivnih aparata je veoma ograničena: ukoliko se silom zatežu konci, oni će pući, a lutka će pasti. U sam čin interpelacije ulazi ceo ansambl odnosa. Altiser je kompleksnost državnog aparata razvio upotrebom Frojdovih (Sigmund Freud) i Lakanovih (Jacques Lacan) kategorija. Naime, Balibarova metafora uvijanja Mebijusove trake, u stvari je otvoreno pozivanje na Lakana: „Nesvesno je diskurs Drugog, gde subjekt prima sopstvenu zaboravljenu poruku, u invertnoj formi neispunjenog obećanja“ (Lacan 2006:366). Preokrenutost ne znači suprotnost, nego je reč o preokretanju unutrašnjeg u spoljašnje. Dakle, ono što je bilo nesvesno u poruci pošiljaoca, sada mu se vraća u razrešenom i neposrednom obliku. Mediji u tom procesu posreduju, premda sami nisu neutralni, jer posredstvom njih deluje ono sistemsko, a naša reakcija, kao interpeliranog, potpuno je subjektivna.

U savremenoj medijskoj sferi glavno sredstvo interpelacije su društvene mreže i kablovska televizija. Unutar društvenih mreža veb portali „pomazu“ da subjekt učestvuje u izboru kojeg u stvari nema. Portali objedinjuju

različite informacije iz većeg broja izvora, pružajući tako podatke i pristup brojnim aplikacijama, koje bi u suprotnom predstavljale zasebne jedinice. Veb portal se može prilagoditi potrebama svakog korisnika, i bar načelno, mogućnost prelaska na druge portale nije sprečena. Veb portal, reklamirajući se kao neutralno mesto pristupa informacijama, nudi više logički povezanih aplikacija koje su zajedničke većem broju korisnika, obraćajući nam se navodno neutralnim uslugama, insistirajući na dražima „slobode izbora“. A izbor je predodređen interpelacijom. Društvene mreže, internet portali kao i različiti oblici informaciono-društvenih kategorija, obraćaju se korisnicima kao onima koji ne postoje bez profila (Lovinik 2016). Reč je o digitalnom mehanizmu interpelacije, koji je prevazišao prethodne oblike. Bismo ne samo svoj „pogled na svet“, nego i sebe kao subjekte. Čovek zamišljen u skladu sa humanističkom paradigmom, kao slobodno i samosvrhovito biće, zapleten je u aporije humanističke ideologije. Verujući da je sam tvorac digitalnog okruženja, dok pokušava da upravlja situacijom, subjekt se upliće u mrežu interpelacije. Dakle, čovek nije tek pasivna marioneta u rukama ideologije, nego je i tvorac vlastite „imaginarnе deформacije“, pogotovo kada pokušava da se iz nje izvuče.

Uloga medija u interpelaciji zakonom

Kako mediji predstavljaju jedan ideološki aparat, a pravo drugi, neophodno je sagledati njihov presek. Interpelacija zakonom, posredovana medijima, obezbeđuje proizvodnju subjekata jednog društva, koja je daleko šira od interpelacije koja se odnosi samo na jednog ili na grupu osumnjičenih. Zašto ću se zadržati na delovanju zakona? Čin fizičke interpelacije zadatak je represivnih državnih aparata, kao što su to policija, sudovi i vojska. Premda oni deluju prvenstveno nasiljem, represivni aparati obezbeđuju osećaj identiteta kao i razumevanje stvarnosti (Lapsley and Westlake 1988:5). Bez medija, interpelacija, u objektivnom i sistemskom smislu, ne bi bila moguća.

Shodno mojoj tezi, scena interpelacije mora biti medijski eksploatisana, inače je njeno delovanje ograničeno, pa i kada je reč o „interpelaciji zakonom“. Pionir psihoanalize u Srbiji, Nikola Šugar (Sugár Miklós), formulisao je tezu da je glavna funkcija krivičnog prava da bude važan zupčanik u mehanizmu ideološkog aparata. Prestupnici nisu cilj i meta kaznenog prava, nego puko sredstvo u „vaspitnoj“ ulozi sile koja obrazuje potrebnu „duševnu dispoziciju“. Kazneno pravo prvenstveno je usmereno prema običnim građanima, interpelirajući ih shodno njihovom nekršenju zakona, na osnovu „uživanja u prizoru“ izvršenja kazne ili medijske prezentacije policijske intervencije (Damnjanović 2023b). Interpelacija zakonom,

zahvaljujući medijima, upućena je ne toliko osumnjičenima, koliko se odnosi na ideološku proizvodnju subjekata jednog društva.

Scena interpelacije je dobro poznata. Policijski službenik se obraća osumnjičenom građaninu/građanki. Ukoliko on/ona ne reaguje na propisan način, službenik primenjuje silu shodno protokolu ili uz „višak entuzijazma“. Postupak snima kamera koja je deo standardne opreme, ili neka od obližnjih bezbednosnih kamera, bilo da je integrisana u zvanični aparat ili ne. Ponekad, scenu snimaju sami demonstranti ili novinari. Video-zapis preko različitih portala i društvenih mreža dospeva u javnost inicirajući još jedan talas demonstracija. Tada na scenu stupaju državni zvaničnici koji promovisu vladajuću ideologiju, sa više ili manje uspeha, dok se njihovi oponenti takođe kreću u sličnom krugu. A polemika u koju smo uvučeni, navodno neutralno posmatrajući scenu, uvodi u upotrebu termin sistemsko nasilje kao gotov i samorazumljiv.

Naime, „klasična“ policijska intervencija zadobija širu dimenziju kada je prenose veb portali. Serija primera: Džordža Flojda (George Perry Floyd Jr.), 47-godišnjeg Afroamerikanca, ubio je 25. maja 2020. policijski službenik Derek Šovin (Derek Chauvin sic!) (Bogel-Burroughs 2023). Posle ubistva, protesti protiv policijske brutalnosti proširili su se Amerikom, a reči umirućeg, „I can’t breathe“, postale su slogan, koji ništa manje ne interpelira nego sam čin policijske intervencije. Portali, širom sveta, prenosi su dramatičnu scenu osuđujući nasilje. Teško da bi ceo slučaj dobio na svojoj snazi da intervencija nije bila snimljena, komentarisana sa različitih strana, a ispred zvaničnika, Nensi Pelosi (Nancy Patricia D’Alessandro Pelosi), zahvalila se „Džordžu Flojdu na žrtvi za pravdu“. Događaji se zatim nižu vrtoglavo. Sedamnaestogodišnjeg Nahela Merzuka (Nahel Merzouk) usmrtila je policija iz neposredne blizine tokom saobraćajne kontrole u predgrađu Pariza (Agencije 2023). Trudnicu (21) ubio je policajac na parkiralištu trgovačkog centra u američkoj državi Ohajo, a policija je objavila snimak događaja (Reuters 2023).

Slične scene mogu se dokumentovati i u našem društvu. Insistiram na slučaju kada je pripadnik privatnog obezbeđenja klečao za vratom demonstranta Milorada Ljeskovca, magistra elektrotehnike, 21. jula 2022. u Novom Sadu (Pavkov 2023). Dok ideološki aparat insistira na subjektivnom nasilju demonstranata, aktivisti ističu da investitori, bliski režimu, preuzimaju urbanističku politiku u svoje ruke a gradska vlast im služi kao servis za realizaciju njihovih ideja. Aktivisti i demonstranti pozivaju se na objektivno i sistemsko nasilje. Investitori kupuju zemljište po želji, koje se planskim dokumentima pretvara u građevinsko, ili se povećava spratnost na postojećem građevinskom zemljištu. Na skupštinskim zasedanjima planski dokumenti se menjaju tako da zadovolje apetite investitora kao i da

se legalizuju dodatno izgrađeni kvadrati. Celokupna gradska administracija – urbanisti, sekretarijati, javna preduzeća rade u interesu povlašćenih investitora. A posledice višegodišnje politike „investitorskog urbanizma“ ogledaju se u nedostatku komunalne infrastrukture (Bravo 2023), kao i u opštoj degradaciji života u gradu. U tom smislu državni aparat ne ukida samog sebe („ukradena država“), nego država upravo funkcioniše kao državni aparat, reprodukujući različitim nivoima nasilja konkretnu društvenu formaciju. U saopštenjima građanskog pokreta ocrtava se horizont objektivnog nasilja, spekulativna igra kapitala, a čin klečanja za vratom, inače pripadnika privatnog obezbeđenja, bio bi čin medijske interpelacije kao deo sistemskog nasilja.

„Loši“ subjekti, poput onih koji se smatraju „policijskom svojinom“, izazivaju izravnu intervenciju represivnog državnog aparata, a za ostale predviđena je amorfnost, nejasna i trajna pretnja zakonom za kršenje društvenih ili pravnih normi (Power 2016). Interpelacija postaje sveprisutna i proteže se na one koji ne krše zakon, tj. na one na koje se ne sumnja da to čine, svejedno što su udobno zavaljeni u svojim foteljama, ili se nalaze ispred ekrana personalnih računara. Za mnoge je susret sa zakonom u obliku interakcije s onima koji ga predstavljaju – policajci, sudski službenici, zatvorski službenici – direktan, nagao i nasilan (Power 2016). Oni koji se nalaze pred ekranom svog računara obuhvaćeni su amorfnom interpelacijom. Samointerpelirani su svojim „poštenjem“ i „nemešanjem“. A i sam zakon je asimetričan. Zakon se retko ili čak nikada ne odnosi prema sebi na isti način kao prema onima koje kažnjava (Power 2016). Zakon ne okreće vlastita pravila na sebe, dopuštajući izuzetke i ponašajući se nezakonito. Marksističke teorije prava uvek su naglašavale da je zakon tako osmišljen da štiti vladajuću klasu i privatno vlasništvo. Postojeći proizvodni odnosi nužno su represivni i uvek su potkrepljeni silom (Power 2016). Samo nasilje deluje kroz sistem, a Altiser taj sistem na konkretnijem, objektivnom nivou opisuje delovanjem represivnog državnog aparata – sudovi, novčane kazne, zatvori, vojska, policija, kao i delovanjem ideološkog aparata. Zakon stvara i oblikuje subjekte čak i kada direktno ne koristi nasilje. Altiserova intervencija, znatno dragocenija, sastojala se u analizi nerepresivnog delovanja zakona i interpelacije.

Dakle, pored „stvarnog“ žandarma, mora postojati unutrašnji „moralni žandarm“ kao i njegova medijska slika. Postoje kategorije ljudi za koje vladajuća klasa smatra da su „vlasništvo policije“, potencijalno buntovna radnička klasa, oni bez imovine, migranti, rasne skupine, seksualni radnici, zavisnici (Power 2016), dok je za one druge nadležniji „unutrašnji policajac“ i njegova slika u medijima. Zato su ideološki aparati daleko šireg obima od represivnih. Oni uključuju religiju, obrazovanje, porodicu, pravni

i politički sistem, sindikate, komunikacije, kulturu i sistem informisanja. Možemo biti interpelirani obrazovanjem ili zatvorskim sistemom: u svakom slučaju mi smo proizvodi države (Power 2016). Najčešće, interpelirani smo zakonom i „unutrašnjim policajcem“ i to posredstvom medijskog aparata.

Paradigmatični slučajevi i zaključne napomene

Kao što sam naveo, ono što se iz perspektive zainteresovanog posmatrača funkcionisanja državnog aparata može učiniti kao skandalozna nefunkcionalnost, iz systemske perspektive predstavlja simptom „glatke“ funkcionalnosti. Objektivno funkcionisanje informacionog sistema u službi je spekulativne igre kapitala, a systemsko u službi reprodukcije sistema interpelacijom. Interpelirana individua kadra je da prihvati skandalozne diskrepancije, sve u skladu s vlastitim zdravorazumskim stanovištem.

Naslov je sasvim dovoljan, „Pomozimo im: Petočlana srpska porodica živi u pećini kraj Novog Sada“ (M. N. 2024). Porodica je odgovorila zahtevu objektivnog nasilja. Ispunivši svoj nacionalni dug (ona je petočlana), porodica postaje žrtva anonimnog funkcionisanja kapitala. Da je reč o recimo romskoj porodici, uslovi u kojima ona živi bili bi sasvim prihvatljivi. Navođenje zdravstvenog stanja članova porodice upućuje na njihov navodno subjektivni poraz. Siromaštvo, bolest, uslovi stanovanja, svedeni su na njihovu „nesrećnu sudbinu“ i individualne karakteristike članova porodice, a zatim je krug objektivnih okolnosti prošiven označiteljem „Srbi“. Srbi su oni koji su poraženi funkcionisanjem anonimnog kapitala. Upotrebljen jezik abolira svaku objektivnu odgovornost, dok se systemski nivo, kroz humanitarni poziv za pomoć i solidarnost, ne dovodi u pitanje. Naprotiv, on se učvršćuje. Posredstvom medija razvija se širi front interpelacije i to prožimanjem subjektivnog, objektivnog, simboličkog i systemskog nasilja. Veliko drugo postoji u strukturi, a ne kao sila izvan i iznad svega. Subjekti su pozvani da svojom humanitarnom akcijom cementiraju sistem koji im se obraća pozivom na solidarnost, a interpelirani su podignuti u samu paradigmu interpelacije.

Mediji, formalno osuđujući subjektivno nasilje, promovišu objektivno i systemsko. Scenario se ponovio i u sledećem slučaju, kada je zgražavanje nad subjektivnim nasiljem radnice prevedeno u forsiranje systemskog nasilja. Naslov vesti: „Radnica pekare izbola gazdaricu zbog duga od 47.000 dinara: Očevici kažu da je scena bila jeziva“ (Anonimno 2023). Izveštaj je priređen tako da u prvi mah pada u oči neznatnost duga (401 €), zatim jezičnost scene, kao i da je reč o krvavom obračunu u kojem su učestvovalе dve žene (seksizam). Činjenica da je reč o sukobu radnice i gazdarice, premda naglašena u naslovu, ostala je netematizovana. Najvažniji detalji su u

drugom planu, te ostaje sumnja da u sistemu „paljenja“ i „gašenja“ firmi prvo radnici ostaju bez plata. Mediji su demonstrirali izvanrednu socijalnu neosetljivost, indukujući seksizam i rasizam, kao što su u prvom planu osudili subjektivno nasilje. Osudom subjektivnog nasilja očajne radnice mediji kanališu objektivno nasilje. Publika je prozvana da se koncentriše na ono subjektivno, kao i da proverava, posredstvom medija, da li su zastupnici aparata postupili „po pravilu službe“. Takođe, samo izveštavanje obezbeđuje veoma složenu interpelaciju. Radnici razdvajaju „zavađene žene“, spasavajući jednu, kako se insinuiira, i goli život. Zatim je tu slika policijskih službenika koji vrše uviđaj, itd. U prvom planu je subjektivno nasilje radnice, zatim sledi interpelacija zakonom, a za to vreme sistem savršeno funkcioniše regulacijom i potiskivanjem klasne borbe kao i reprodukcijom odnosa. Prožimanje sistemskog okvira i informacionog aparata vrši sistematičnu zamenu teza. Zgražavanje se nad subjektivnim nasiljem otvara prostor za delovanje sistemskog, pogotovo kada smo u završnici interpelirani kao korisnici medija.

Sa druge strane, insistiranje na tome da je „sistem zakazao“ izvor je još jednog sloja mistifikacija, kao i komplementarna protivtvrdnja da „sistem nije zakazao“. Naprotiv, sistem „radi“ savršeno, a jedan od dokaza „savršenstva“ je aktuelna polemika o tome da li je sistem zakazao ili nije. Promiče upravo ono što sistem jeste: on „glatko“ proizvodi zakazivanje, a previđa se razlika između sistemskog, objektivnog nasilja i subjektivnog nasilja. Sada možemo demonstrirati upotrebu termina „sistemsko nasilje“ u našem društvu i raskrinkati je kao uglavnom pogrešnu. Posle masovnih ubistava, raširenih femicida i drugih provala nasilja u Srbiji, parola „sistem je zakazao“ postala je opšte mesto:

„Ubijena je deseta žena od početka godine u Srbiji – 'sistem je zakazao'. Novinarima prete smrću – 'sistem je zakazao'. Građani brane svoje domove na nasipu – 'sistem je zakazao'. U Nišu je poginula devojčica Nikolina na pešačkom prelazu – 'sistem je zakazao'. Izvesni Uroš Panić vozi nekontrolisano po ulici – 'sistem je zakazao'. Učenici izmakli stolicu nastavnici – 'sistem je zakazao'“ (Dragić 2023).

Zvaničnici vlade insistiraju na suprotnom: „sistem nije zakazao“ – tragedija bi se dogodila ma kakve mere da su preduzete (Pink 2023). Tekstovi osmišljeni za portale i digitalne medije optužili su „sistem“ za provalu nasilja u Srbiji, a „druga strana“ je odgovorila kako je sa sistemom sve u redu.

Pre poplave „sistema“, tekst na koji se pozivamo, „Sistemsko nasilje“, napisan je u skladu s obrnutom optikom u odnosu na Balibara i otvorio je put širokoj upotrebi termina sistemsko:

„Jednom oslobođeni duh više nije mogao da se vrati tamo gde mu je mesto, pa je fatalna privlačnost gole sile i kompleksa 'jači smo od svega'

postigla da se sprega države, politike, ratnog zločina, novobogataša-profi-tera, baraba svih boja ugradi u opštevažeći kodeks ponašanja koji je – kada su se vojni porazi Srbije zaredali – težište nasilja iz susedstva preneo na teren Srbije“ (Torov 2009).

Peti oktobar, nastavlja autor, probudio je nadu da bi se zahuktalom nacionalizmu, militarizaciji i kriminalizaciji društva i države moglo stati na put, ali je likvidacija premijera pokazala da je nasilje, dirigovano iz raznih centara moći, znatno jače od države ili je postalo njen sastavni deo. Amalgam Državne bezbednosti, političkih stranaka konzervativne desnice i Srpske pravoslavne crkve učvrstili su kontinuitet nasilja i vladavinu sistema vrednosti po kojem „samo jakima pripada svet“ (Torov 2009). Uz morali-ističko i kritičko pozivanje na „sistem vrednosti“ uspostavljen je topos *sistema*. Zahtev je paradoksalan. Sistemu nasilja teško da je moguće suprotstaviti se uzoritim funkcionisanjem zakona i vrednostima koje proizilaze iz sada „svetskog sistema“.

Vreme je za makar provizorno svodenje računa. Dok jedna strana horski intonira „sistem je zakazao“, druga uzvraća kako „sistem upravo radi svoj posao“, a obe previđaju komplementarnost naoko suprotstavljene argumentacije. Reč je upravo o funkcionisanju samog sistema. Između ostalog, reč je o famoznoj podeli na tzv. patriotsko i tzv. profesionalno novinarstvo. Na primer, u tzv. patriotskom novinarstvu devedesetih, apologija subjektivnog nasilja, shodno tzv. „nacionalnom interesu“, dezavuisala je upravo onu stranu koju je nastojala da odbrani. A u tzv. profesionalnom novinarstvu nesvesno je afirmisano sistemsko nasilje. Teza da Srbija mora postati deo svetskih integracija, kao i da se u njoj moraju upotrebljavati svetski standardi (tzv. profesionalizam), koji će sami po sebi ukinuti sve „balkanizme“, takođe se obila o glavu njenim akterima. Posebna okrutnost ogleda se u činjenici da su promoteri nacionalističke i rasističke politike devedesetih stali na branik, istina kratkotrajno, tzv. evropskih integracija. Reč je o uvrtnanju Mebijusove trake. Jedna te ista ličnost može da promoviše rasističko nasilje, kao i da se zalaže za nesmetano funkcionisanje neliberalnih ekonomskih politika i pripadajuće im „humanitarne“ nadgradnje. Istočni greh devedesetih permutovan je u različitim kombinacijama i u novim okolnostima, a konfuzija je nadživela svoje prvobitne aktere.

Iz Altiserove, odnosno Balibarove optike, konfuzija u pogledu upotrebe „sistema“ nije moguća, strane su jasno kategorizovane, kao i njihov presek i prelaz. Odnos medija prema subjektivnom nasilju nije jedinstven, ali je u krajnjoj liniji – afirmativan. U slučaju klasne borbe potčinjenih kao i u slučajevima političkog aktivizma, mediji nedvosmisleno osuđuju subjektivno nasilje. Aktivisti se u borbi protiv urbanističke politike pozivaju na horizont objektivnog nasilja, osporavajući spekulativnu igru kapitala, dok

je sam čin klečanja za vratom, inače privatnog obezbeđenja, bio čin medijske interpelacije, dakle deo sistemskog nasilja. Kada afirmišu tzv. patriotско novinarstvo, mediji promovišu subjektivno, a gledaju kroz prste objektivnom nasilju. Humanitarne akcije koje mediji rado forsiraju posebno su okrutne, i to u sistemskom smislu. Interpelacijom mediji promovišu i učestvuju u sistemskom nasilju, podržavajući „glatko“ funkcionisanje sistema, stvarajući, kao na fabričkoj traci, niz zamenljivih pojedinaca. Interpelacijom neoliberalnih subjekata, pogotovo na digitalnim platformama, mediji učvršćuju sistemski okvir. Kako sebe nikada ne dovode u pitanje, u slučaju sistemskog nasilja, mediji su potpuno nesvesni svoje funkcije. Rezultat razvijenije klasifikacije nasilja kroz „prekidač“ medija, odnosno ideološkog i informacionog aparata, svakako mora računati na različite kombinacije koje smo pokušali demonstrirati. U subjektivnom smislu, mediji osuđuju, favorizuju ili fiksiraju nasilje, u objektivnom su slepi ili nekonsekventni u kritici nasilja, a u sistemskom, interpelacijom obezbeđuju društvenu reprodukciju, premda su te funkcije, izgleda, najmanje svesni. Na kraju, prožimanje sistemskog okvira i informacionog aparata vrši sistematičnu zame-nu. Zgražavanje nad subjektivnim nasiljem, ili njegova apologija u drugom scenariju, favorizuje sistemsko nasilje.

Literatura

- Agencije. 2023. „Nastavljeni protesti u Francuskoj zbog ubistva tinejdžera“. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2023/6/29/nastavljeni-protesti-u-francuskoj-zbog-policijskog-ubistva-tinejdzera> (pristupljeno 30. septembra 2023).
- Anonimno. 2023. „Radnica pekare izbola gazdaricu zbog duga od 47.000 dinara: Očevici kažu da je scena bila jeziva“. https://newslite21.com/radnica-pekare-izbola-gazdaricu-zbog-duga-od-47-000-dinara-ocevici-kazu-da-je-scena-bila-jeziva/?fbclid=IwAR2i8C2EjuiAN3HzuH5tZ5xyOAkbO_EtISiEqZiUCgzYaxNhVMee5XXQYFM (pristupljeno 23. decembra 2023).
- Althusser, Louis i Étienne Balibar. 1975. *Kako čitati Kapital*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine.
- Althusser, Louis. 1976. *Essays in Self-Criticism*. London: NLB.
- Althusser, Louis. 2006. *Philosophy of the Encounter. Later Writings, 1978–87*. London-New York: Verso.
- Altiser, Luj. 1971. *Za Marksa*. Beograd: Nolit.
- Altiser, Luj. 2009. *Ideologija i državni ideološki aparati*. Loznica: Karpos.
- Balibar, Étienne. 2011. *Nasilje i civilnost. Wellekova predavanja 1996*. Beograd, Zagreb: Centar za medije i komunikacije, Multimedijalni institut.
- Balibar, Etjen. 2003. *Mi, građani Evrope?* Beograd: Časopis Beogradski krug.
- Bogel-Burroughs, Nicholas. 2023. “How George Floyd Was Killed in Police Custody“ <https://www.nytimes.com/2020/05/31/us/george-floyd-investigation.html> (pristupljeno 30. septembra 2023).
- Bokova, Irina. 2010. *A New Humanism for the 21st Century*. Paris: UNESCO.

- Bravo. 2023. <https://www.facebook.com/bravonovisad> (pristupljeno 30. septembra 2023).
- Chandler, Daniel. 2020. "Marxist Media Theory". <http://www.visual-memory.co.uk/daniel/Documents/marxism/marxism09.html> (pristupljeno 30. septembra 2023).
- Damnjanović, Srđan. 2023b. „Mikloš Šugar o pravu i krivičnom pravu“. Str. 467–477 u *Zbornik radova sa XX međunarodnog naučnog skupa „Pravnički dani – Prof. dr Slavko Carić“* uredio M. Počuča. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu.
- Delez, Žil, i Feliks Gatari. 1990. *Anti-Edip*. Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Dragić, Maja. 2023. „Sistem je zakazao“: Koliko puta smo čuli ovu rečenicu? <https://n1info.rs/licni-stav/licni-stav-maja-dragic-sistem-je-zakazao/> (pristupljeno 30. septembra 2023.).
- Hajdeger, Martin. 2003. *Putni znakovi*. Beograd: Plato.
- Horkheimer, Max i Teodor Adorno. 1989. *Dijalektika prosvjetiteljstva*. Sarajevo: Veselin Masleša, Svjetlost.
- Lacan, Jacques. 2006. "Psychoanalysis and Its Teaching". Str. 364–383, u *Écrits*. London–New York: Norton & Company.
- Lapsley, Robert. Michael Westlake. 1988. *Film Theory: An Introduction*. Manchester: Manchester University Press.
- Livingston, Alexander. 2016. "Violence and civility: On the limits of political philosophy." Str. 303–307 u *Contemporary Political Theory*, volume 16.
- Lylo, Taras. 2016. "Ideological Factor in Mass Communication: Historical And Theoretical Aspects." Str. 13–19 u *Social Communication*, volume 1.
- Luxemburg, Rosa. 1955. *Akumulacija kapitala. Antikritika*. Beograd: Kultura.
- Gramši, Antonio. 1959. *Izabrana dela I*, Beograd: Kultura.
- Mason, Marilyn. 2023. "Humanist Worldview Traditions". <https://www.reonline.org.uk/knowledge/humanist-worldview-traditions/> (pristupljeno 30. septembra 2023).
- M. N. 2024. „Pomožimo im: Petočlana srpska porodica živi u pećini kod Novog Sada.“ https://www.kurir.rs/vesti/srbija/4350494/petoclana-srpska-porodica-zivi-u-pecini?utm_source=facebook&utm_medium=kv&fbclid=IwAR0jRMbUznjKwNC0DHe-rBK9Ep-lySY3kGodRiO2lnR4NkEpnV_xhKp72GA (pristupljeno 7. februara 2024).
- Mikulić, Borislav. 2023. *Čovjek ali najbolji. Tri studije o antihumanizmu i jedan postscriptum*. Zagreb: FF Press.
- Moćnik, Rastko. 2003. *3 teorije: institucija, nacija, država*. Beograd: Akademija.
- Pavkov, Ksenija. 2023. „Novosadanin kome su klečali na vratu: Fizički se oporavljam, psihički će ići teže“. <https://n1info.rs/vesti/novosadjanin-kom-su-klecali-na-vratu-fizicki-se-oporavljam-psihiicki-ce-ici-teze/> (pristupljeno 30. septembra 2023).
- Pink. 2023. Pink.rs. „Sistem nije zakazao“. <https://pink.rs/politika/501332/sistem-nije-zakazao-ana-brnabic-za-pink-svi-u-vladi-su-plakali-svima-je-tesko-doneli-smo-citav-niz-mera-kako-se-ovo-ne-bi-ponovilo> (pristupljeno 30. septembra 2023).
- Power, Nina. 2016. „Althusser: The Law, The Cop, and The Subject“. <https://lareviewofbooks.org/article/althusser-law-cop-subject/> (pristupljeno 30. septembra 2023).

Reuters. 2023. „VIDEO Policija objavila snimku: Trudnica odbijala izaći iz auta i krenula voziti, upucali su je i ubili“. <https://www.vecernji.hr/vijesti/video-policijac-upucao-trudnu-djevojku-na-parkiralistu-trgovackog-centra-1706564> (pristupljeno 30. septembra 2023).

Spinoza, Baruh de. 1959. *Etika*. Beograd: Kultura.

Torov, Ivan. 2009. „Sistemska nasilje“. <https://pescanik.net/sistemska-nasilje/> (pristupljeno 30. septembra 2023).

Žižek, Slavoj. 2008. *O nasilju*. Zagreb: Ljevak.

Young, Julian. 2002. *Heidegger's Later Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Srdan Damnjanović

ALTHUSSERIAN PERSPECTIVE: MEDIA APPARATUS AND VIOLENCE

Summary

Althusser's "critique of the media" is based on two important theoretical topoi, i.e. ahumanism and interpellation. According to Althusser, the idea of man as a free, purposeful and creative individual is a mere ideological distortion, and therefore ahumanism is embodied in the belief that participants in the media landscape play certain predefined roles, like puppets in a street performance. The point in question is interpellation, addressing someone with "Hey, you, over there!"; producing subjects and intertwining ideological and oppressive functions of the media through the operation of the state ideological apparatus. Althusser analyses the function of the media, and consequently of violence, within the function of state ideological apparatuses. The media portrayal of violence and interpellation through violence represents a crucial aspect of Althusser's theoretical intervention, with a paradigmatic event being the following one: a police officer addresses a suspect citizen and if they do not react in a proper way, the officer uses force according to the protocol or "somewhat too enthusiastically". Apart from the "external gendarme", it is necessary to activate another – probably more important – "internal" one. The citizens who follow the interpellation scene through the media are interpellated not only by the image on the web portal, but also by the explicit ideology formulated by the officials or those who criticize the scene. As stated above, our choice of the internet provider, cable operator or internet portal is not and cannot be the instance of our free will (likewise, the choice of a favourite radio station was not an example of free will in the past), but an instance of an ideological interpellation or self-interpellation. Another theoretical moment of great importance for our analysis is the assumption that state apparatuses function on the basis of material practices, and not through the distribution of wrong representations. Althusserian perspective can provide an answer to the question: What is the source of systemic violence? A social formation, in order to sustain itself, has to reproduce the conditions of its creation through the reproduction of the forces of production and production relations. The reproduction of workforce requires not only the reproduction of its skills, but also the reproduction of its submission to the rules of the established order. This reproduction of workers' submission to the ruling ideology must be followed by the reproduction of the manipulation through the ruling ideology. Just as a worker must reproduce another worker, the capitalist must undergo the same process in order to perpetuate the order "through words". Reproduction – quite simply and literally – means repetition. However, repetition is not a closed and self-sufficient process. Capitalism is renewed and expanded through the "heroic means" of political violence. In that way, violence is distributed through the "base and superstructure", both horizontally and vertically, pulsating not only within Europe, but also

within nation-states and in overseas countries, constantly expanding to new areas, encompassing a new circle of buyers and goods. Therefore, within developed metropolises, white spots, zones of low accumulation that need to be colonized again, are formed - such as urban cores, for example. In that process, state apparatuses, ideological and repressive, play a significant role, while the web portal serves as an ideological hub of the new media. It is a place of a simultaneous interpellation and self-interpellation. The information apparatus, in turn, participates in violence systemically, ensuring interpellation by promoting peace, solidarity, empathy and other “humanistic values”, while it can also endorse highly subjective messages that induce violence.

Keywords: humanistic ideology, ahumanism, interpellation, interpellation by law, systemic violence, subjective violence, media, portals, Louis Althusser, Etienne Balibar

